

כלי ראשון שאינו על האש / הרב י"צ רימון

המרכז האקדמי לב – הלכות בישול 5

- א. הסבר ראשון – כלי ראשון אין בו שיעור חום
- ב. הסבר שני – בין תולדה לתולדה דתולדה
- ג. נפקא מינה אפשרית – בדבר גוש שהוא צלי
- ד. אפשרות שלישית – אין דרך בישול בכלי ראשון
- ה. נפקא מינה לשימוש במים חמים מהבויילר

א. הסבר ראשון – כלי ראשון אין בו שיעור חום

טוב, מורי ורבותי, אנחנו בעז"ה בכלי ראשון. אנחנו ראינו בפעם שעברה מחלוקת, כנראה בין התלמודים, שאפשר לומר שהפשט בתלמוד הבבלי, בטח בבעלי התוס', שכלי ראשון אסור מהתורה. לעומת זאת בירושלמי נראה שכלי ראשון שהוסר מן האש הוא רק הרחקה, הוא רק דרבנן. הארכנו בדבר הזה, וראינו שגם שיטות הראשונים – הרמב"ן חושב שזה דרבנן; והר"ן חושב שזה מחלוקת בין התלמודים ולהלכה זה דאורייתא; וברמב"ם ראינו שנסתדר יותר שזה דרבנן הוא מביא את זה סביב כל דיני דרבנן, אבל בתולדות האור הוא כותב שזה דאורייתא. וכאן היתה לנו בעיה, לפיה הרמב"ם תולדות האש זה דאורייתא, דבר שחומם על ידי אש זה דאורייתא, לקחת מתכת, חיממת אותה באש, הורדת אותה מהאש, שברת עליה ביצה – אתה חייב מדאורייתא. לקחת כלי ראשון שהיה על האש, הורדת מהאש, תבשל בתוכו משהו – זה רק דרבנן! איך זה יכול להיות? לכאורה זה אותו דבר! כלי ראשון שהוסר מן האש לכאורה זה תולדות האור! בשאלה הזאת נשארנו בפעם הקודמת. ואנחנו ננסה להסביר קצת, לנסות ולענות על הדברים.

יש שני גורמים כדי להתחייב באיסור בישול, דבר אחד זה מקור החום, ודבר שני זה שיעור בישול. זאת אומרת, למשל בישול בשמש גם אם הוא מגיע לרמת חום מאוד גבוהה – אתה לא תתחייב, כי זה לא מקור חום שחייבים עליו בבישול, שמש זה לא מקור חום של בישול. יכול להיות שאולי כלי ראשון זה כאן מקור חום, זה כמו תולדות האור, אבל זה לא מספיק חם כדי שיהיה לו כוח לבשל. זאת אומרת, כלי ראשון שהוסר מן האש, אולי לפי הרמב"ם לא מבשל, לא בגלל שהוא לא מקור חום, אלא בגלל שאין לו כוח לבשל, והרי הקושי שהיה לנו כאן יהפוך לראיה. אחד הקשיים שהיה לנו על השיטות שאומרים שכלי ראשון לא מבשל מדאורייתא, זה קולייס האיספנין, הדג הקטן הזה שראינו שבפשטות הדברים שבו חייבים מדאורייתא, שהדחתן זו היא גמר מלאכתן. אם מסבירים את הרמב"ם בצורה הזאת זה פשוט, כלי ראשון תיאורטית יכול לבשל, אבל הוא לא מבשל, כי אין מספיק כח כדי לבשל, אבל קולייס האיספנין, הדג הקטן הזה, הוא מתבשל גם בכלי ראשון, כי הוא צריך בישול מועט.

ב. הסבר שני – בין תולדה לתולדה דתולדה

עכשיו, אני אעשה משהו, למרות שנוזיפתו של מורי ורבי הרב ליכטנשטיין זצ"ל עומדת לנגד עיני כשאני עושה את זה, אבל אין לי ברירה. היינו נותנים שיעורי חבורות אצל הרב ליכטנשטיין, אחרי אחד משיעורי החבורות הוא אמר לי, היה מסודר, מסודר מאוד, ואפילו מסודר מדי. הוא ישב כמו תלמיד בשיעור, סיכם את כל השיעור, נתן הערות מטודיות למדניות. הוא אמר 'שמע, יש לך שאלה, אתה מראש אומר שיש שלוש דעות להסביר, אל תגיד את זה, כי ככה אף אחד לא מקשיב עד הדרך האחרונה, כי הם יודעים שהאחרון זה הפאנצ', אתה אל תגיד שום דבר, כל אחד תסביר כאילו זה האחרון, אחרי זה יש הפתעות'. עכשיו, אני משתדל

לעשות את זה, אבל אני לא אוכל לעשות את התרשים ככה, אין לי ברירה עכשיו, וכיוון שאין לנו כל כך הרבה זמן, אז האמת שאתם לא יודעים שיש כמה אפשרויות, יש כאן תרשים.

אז תשובה אחת שאמרנו, שכלי ראשון הוא מקור חום לעניין בישול, הוא לא מספיק בשביל שיעור בישול. ולכן בקולייס האיספנין חייב כי בישולו מהיר וקל.

אנחנו שאלנו, כלי ראשון ותולדות האור זה אותו דבר, שניהם היו על האש, ואם תולדות האור אתה אומר שחייב, אז גם כלי ראשון אמור להיות חייב, והרמב"ם כותב שתולדות האור חייב וכלי ראשון שהוסר מן האש דרבנן, הוא לא אומר, אבל ככה רצינו לדייק בדבריו. ומה שרצינו להגיד, שכלי ראשון הוא בדיוק כמו תולדות האור מבחינת מקור חום, זה לא כמו שמש, זה נחשב מקור חום להתחייב בעניין בישול. אבל בדרך כלל כלי ראשון שהוסר מן האש, תנסה לבשל בו משהו, הוא לא יגיע לשיעור של בישול, הוא יהיה התחלה, מעשית הוא לא יכול לבשל. עקרונית הוא יכול, יש לו תואר דוקטור, הוא לא יודע איך להשתמש בזה, מעשית הוא לא יכול להשתמש. קולייס האיספנין זה דבר שמתבשל בקלות, את זה הוא כן יכול לבשל.

וכמוכן שהדבר הזה הוא גם הסבר שלישי לירושלמי, שאלנו את השאלה הזאת על הירושלמי, וענינו שתי תשובות, וזו תשובה שלישית לירושלמי.

יכול להיות שיש תשובה אחרת, יכול להיות שתולדות האור זה רק דבר שנגע באש עצמה, למשל המתכת, המתכת זה תולדות אור, אבל המים שהתחממו מכוח המתכת שהתחממה מהאש – זה לא תולדות האור, וזה תולדה דתולדה. דבר דומה מביא האור שמח, בפרק ט הלכה ב, אבל הוא לא מדבר על כלי ראשון, הוא מדבר על כלי שני, אבל הרעיון כאן, שאולי יש כאן כאילו תולדה דתולדה. עכשיו, תולדה דתולדה זה דבר מעניין, שאם היה לנו זמן היינו

מדברים בכל מלאכות שבת האם יש מושג כזה, רבינו חננאל בשבת דף ע מדבר על מציאות כזאת, ויש לזה כיוון בספר מאוד חשוב 'תוצאות חיים', זה ספר שלא יכול להיות בחזר ישיבה שלא מכיר, כתב אותו הגאון רב מנחם זמבה הי"ד, היה בשואה, גאון עצום, וכתב ספר קטן כמות, נשאר לנו רק כמה סימנים, יש שם הרבה דברים, בסימן ו' שם יש לו דיון על מלאכה ועל חצי מלאכה, יש לו כמה דיונים שנמצאים בעולם הישיבות. ויש עוד הרבה דברים מעניינים עליו מבחינה מחשבתית. הוא זה שאמר שיהודי שרצח אותו גוי, זה נחשב שהוא מת על קידוש השם. מביאים את זה בשמו.

יש חיזוק לדבר הזה, יש סוגיא שעוד נלמד אותה בהרחבה, כשנלמד בהמשך על דין עירו, יש סוגיא שנקראת 'תתאה גבר או עלאה גבר', האם העליון גובר או התחתון גובר, שזו סוגיא גדולה בפסחים שעוד נדבר עליה. אבל, שם מדובר על מים, שאתה שופך מים מלמעלה על מים מלמטה, מי גובר, מי מבשל את מי.

עכשיו, יש שם שיטה שאומרת שעלאה גבר, לכאורה אם אנחנו נגיד שכלי ראשון זה תולדות האור, ושחייבים מדאורייתא על תולדות האור גם כשזה הוסר מן האש, אז אתה לא יכול להגיד אף פעם שעלאה גבר, כי תמיד אתה רואה שהכלי ראשון הוסר מן האש, אתה אומר שהוא דאורייתא, תמיד הוא מבשל מדאורייתא, כלומר התחתון גובר על העליון, מה שתכניס פנימה, התחתון גובר. אתה חייב לחלק ולהגיד שאם זה היה מתכת אתה חייב, אבל לא על זה הגמרא מדברת, היא מדברת על מים, ערבוב של מים עליונים ומים תחתונים, ובזה באמת כלי ראשון לא קשור לתולדות האור, הוא לא מבשל מהתורה. יכול להיות שיש הבדל בין כלי ראשון לתולדות האור.

ג. נפקא מינה אפשרית – בדבר גוש שהוא צלי

עוד נקודה יפה שיכולה גם כן לחדד את הדבר הזה, זה דבר גוש. אנחנו עוד נדבר על גוש, אבל בעקרון יש לנו כלי ראשון וכלי שני, ויש דבר שנקרא גוש, לדוגמה תפוח אדמה, כשאתה מעביר תפוח אדמה מכלי לכלי החום עצור בתוכו, זה לא משפיע המעבר מכלי לכלי, זה לא כמו מים שיש נפח פנים או דברים שמתקררים, כאן זה לא משפיע כשאתה מעביר מכלי לכלי. ויש מחלוקת על גוש, האם גוש אוסר או לא אוסר. הרמ"א מקל, והש"ך מחמיר, ונעזוב את זה עכשיו.

אבל יש דבר מאוד מעניין, שיש מחלוקת אחרונים מה קורה בצלי. כשאתה מדבר על גוש, אתה מדבר על סיר שבישלת בו תפוח אדמה, הוצאת את התפוח אדמה לצלחת ויש מחלוקת אם התפוח אדמה זה כלי ראשון או כלי שני, ובדרך כלל אנחנו מחמירים בזה, על תפוח אדמה לא נשים פפריקה, כי זה גוש.

מה קורה אם לא מדובר על תפוח אדמה, אלא מדובר על צלי, את אותו תפוח אדמה חיממת על אש, לא בתוך סיר. או שלקחת בשר, חיממת באש. האגלי טל טוען שאם מדובר על דבר שחומם באש, לכולי עלמא יש לו דין כלי ראשון, כל המחלוקת לגבי גוש זה בדבר שחומם בסיר והעברת אותו, אבל לא בדבר שחומם באש. ויכול להיות, שהסיבה לדבר הזה, שכל הסיבה שאנחנו חושבים שכלי ראשון הוא כלי יותר קל מתולדות האור, כי הוא לא היה על האש. הצלי חומם על האש עצמה, אתה לא יכול להגיד שהצלי זה תולדה דתולדה, הוא חומם באש, ולכן יכול להיות שיש לו דין יותר חמור מגוש רגיל שחיממת אותו בסיר, ואז אתה יכול להתייחס אליו כתולדה דתולדה.

אמנם, יש לציין שהמשנה ברורה לא מסכים, המשנה ברורה חושב שגם בצלי יש מחלוקת, מי שמקל מקל גם בצלי, אבל יכול להיות שהמשנה ברורה לא חולק מבחינה מהותית, אלא יכול להיות

שלדעתו שמקור חום לעניין בישול לא יכול להיות אוכל, מדאורייתא. כלי ראשון, הכלי יכול להיות כלי ראשון, אבל לא האוכל, אוכל זה לא מקור חום, ואז כלי ראשון הוא כן יגיד שדבר שחומם באש עצמה יותר חמור מכלי ראשון.

אז לפי ההסבר הראשון כלי ראשון שווה לתולדות האור; לפי ההסבר השני זה לא אותו דבר, תולדות האור נגעו באש עצמה, המתכת חוממה באש, כלי ראשון המים לא נגעו באש ולכן הם תולדה דתולדה, ולכן אפשר להגיד שכלי ראשון הוא מדרבנן ותולדות האור מדאורייתא. נפקא מינה אפשרית – האם צלי נחשב כלי ראשון לכולי עלמא כי הוא נגע באש.

ד. אפשרות שלישית – אין דרך בישול בכלי ראשון

אולי יש אפשרות בדרך שלישית להסביר. לפי הדרך הראשונה אמרנו שכלי ראשון זה מקור חום אבל אין בו שיעור חום של בישול; לפי הדרך השנייה אמרנו שזה לא מקור חום, כי זה לא נגע באש; יכול להיות שכלי ראשון הוא מקור חום שחייבים עליו, ואולי הוא אפילו נחשב לעניין שיעור בישול, ולמרות זאת לא יהיו חייבים מהתורה, ולמה? כי זה לא דרך בישול. הדבר הזה, הזכרנו אותו קצת בשיטת רש"י בשמש, שרש"י אמר 'אין דרך בישול בכך'. אנחנו עוד נדבר על הרש"י הזה בהמשך, אבל יכול להיות לפי הדברים שלנו, שכלי ראשון נחשב מקור חום לעניין בישול, וגם יכול לבשל מצד שיעור הבישול, אלא שאין זו דרך בישול, כי אנשים לא רגילים לבשל בכלי ראשון שהוסר מן האש.

לפי הדבר הזה, כשמדובר על מתכת רותחת כנראה יש יותר צדדים שלפעמים אנשים ירצו לבשל עליה, צריך לדון מתי כן ומתי לא. אם אנחנו רוצים להביא חיזוק לדבר הזה, אז שוב, חיזוק לדבר הזה זה קולייס האיספנין, כי שוב – קולייס האיספנין רגילים לבשל בכלי ראשון. מקודם הבאנו את קולייס האיספנין שחייבים עליו כי

הוא מתבשל בקלות, עכשיו אנחנו אומרים שזה נכון אבל זה לא העניין, בגלל שהוא מתבשל בקלות רגילים לבשל אותו בכלי ראשון ולכן זה דרך בישול וחייבים עליו.

הכיוון הזה נראה מדברי השפת אמת בסוגיא אצלנו. להלכה, שולחן ערוך נראה מדבריו בסימן שיח, ט – שיש איסור מדאורייתא בבישול בכלי ראשון. השו"ע לא רגיל ללמד אותנו אם דברים האם דאורייתא או שלא, אבל הוא אומר שם:

כלי ראשון (פי' הכלי שמשמש בו על האש) **אפילו לאחד שהעבירוהו מעל האש מבשל, כל זמן שהיד סולדת בו.**

(שולחן ערוך אורח חיים סימן שיח סעיף ט)

אז פשוט השולחן ערוך שכלי ראשון מבשל מדאורייתא.

ה. נפקא מינה לשימוש במים חמים מהבויילר

המחלוקת הזו יש לה כל מיני משמעויות. קודם כל, אם אנחנו מבינים שזה דאורייתא, אנחנו מבינים שצריך מאוד להיזהר, יש אנשים שיכולים להוריד מרק ולהרגיש שצריך עוד פלפל או פפריקה, הם לא מבושלים, ולהוסיף למרק בסיר, וזה איסור דאורייתא! למרות שהוא לא על האש, כי כלי ראשון מבשל גם כשהורדת אותו מהאש.

הדבר הזה מהווה נפקא מינה להמון תשובות, וראיתי שהיה על זה דיון בקבוצה, אבל למשל אתה בליל שבת רוצה לשטוף כלים, הבויילער דלק עד כניסת שבת, כיבית אותו לפני כניסת שבת, אתה רוצה לשטוף כלים, אתה לא יודע מה חום המים בדוד. אם אתה עכשיו שוטף במים חמים, הבעיה היא שנכנסים מים קרים פנימה, והמים הקרים אולי יתבשלו בתוך הדוד של המים החמים. בפשטות, בויילער זה כלי ראשון, יש לך דוד, בתוכו נמצא הגוף חימום, זה כלי ראשון. אם כיבית את הבויילער לפני שבת, זה יהיה כלי ראשון שהוסר מן האש, דוד מים בבית זה כלי ראשון שהוסר

מן האש. עכשיו, אתה לא יודע אם המים רותחים או לא רותחים. אם אתה לא בטוח – יהיה מותר להשתמש או אסור? לכאורה אם אנחנו ניקח את שיטת הרמב"ן שכלי ראשון דרבנן, אז ספק דרבנן אתה יכול להקל; אם ניקח את השיטות שזה דאורייתא – נצטרך להחמיר.

יתירה מכך, בוא נאמר שאתה בטוח שזה חם יד סולדת, איש אחד התקלח לפני שבת, וזה דלק עשר שעות לפני שבת, שכחתם את הבויילער כל היום, יש מים רותחים, בטוח רותחים. עדיין יכול להיות שיהיה מותר לך להוציא את המים, כי כשאתה מוציא את המים עכשיו, אין לך עניין שהמים הקרים יתחממו על ידי החמים. זה דבר שאינו מתכוון. אמנם, זה פסיק רישא, אבל אם נגיד שזה דרבנן, אז זה פסיק רישא דלא אכפת לי בדרבנן, וכזכור הרב עובדיה מקל בזה, ולא רק שהרב עובדיה מקל בזה, הרב עובדיה מכיר טוב טוב את מה שאמרתי עכשיו, והוא מצרף את זה הרבה פעמים, בכמה וכמה תשובות בדבריו, שהרמב"ן בעבודה זרה אומר שכלי ראשון זה דרבנן.

עכשיו, הוא לא יכול לעשות את זה לבד, זה לא חוקי, כי השולחן ערוך פסק שכלי ראשון חייב מדאורייתא. אבל אתה יכול לצרף את זה לספק, אתה יכול להגיד שלשיטת הרמב"ן וסיעתו, ואולי הרמב"ם, כלי ראשון שהוסר מן האש זה דרבנן, ואז פסיק רישא בדלא אכפת ליה בדרבנן – אתה תתיר לפתוח את הדוד בשבת. אנחנו נצטרך למצוא עוד ספקות כי אולי זה לא מספיק, אבל אם נגיד שאתה גם מסופק מה חום המים, אז זה כבר סיבה להקל, כי אז יש לך שני ספקות פה.

ולא זו בלבד, אלא שכנראה הרבה פעמים זה ספק, אפילו אם המים רותחים. בואו נאמר שהתקלחו ארבעה אנשים, והיו מים חמים גם לאחרון, מים חמים ממש, אבל אם ארבעתם התקלחו וכיביתם את הבויילער, אנחנו יודעים בוודאות שגם אם זה חם מאוד – זה רק

מהדברים האלה בעז"ה נדבר בכלי שני וכלי שלישי, נזכיר גם את הדברים האלה, אז בזה נעצור לעניין כלי ראשון, שיהיה לכם יום מקסים בעז"ה.

החלק העליון של הדוד, יש חוק פיזיקאלי שמביא את המים החמים תמיד למעלה, כי הם קלים יותר מהמים החמים, כשאתה פותח את הברז של המים החמים בבית, יוצאים מים חמים, ונכנסים מים קרים לדוד למטה, המים החמים הם למעלה, אם הבויילער לא עובד, והמים נכנסו מלמטה, יש סיכוי טוב שהם לא התבשלו, אפילו אם זה חם מלמעלה, כי לא כל הדוד חם, התקלחו כבר כמה אנשים, אנחנו לא יודעים לגמרי בוודאות, יש לנו עוד ספקות שמצטרפים.

אם מדובר על הבוקר, אני חושב שיש סיבה טובה להקל בזה, כי בבוקר אפשר להגיד בצורה די ברורה שזה לא יתחמם, אפילו אם המים חמים עדיין ברמה מסוימת, אבל באמת קשה להניח שזה יתחמם. אם מדובר על הערב, אז לא בדקתי את זה, אבל ליבי אומר לי שבמקרה שאמרנו שהתקלחו כמה אנשים, אם תשאלו את הרב עובדיה הוא היה מקל לפי הכללים שלו. אנחנו נשתדל לא להקל, אבל למשל אם יש חולה בבית, הבויילער דלק וכובה, עברו כמה שעות, עכשיו יש חולה בבית והוא חייב מקלחת, אני חושב שכאן יש מקום להקל. שואלים אותי הרבה על זה. ואפילו יהיה מקום לפי השיטה הזאת להקל כשיש צורך לכוון בשבת בבוקר את הדוד כל שעה רבע שעה, הוא תמיד מחמם את החלק העליון, אבל החלק התחתון לא מחמם. זה לא אידאלי, כי גם כן יש שאלה של שהייה, גזרות דרבנן בבישול, לא אידאלי, אבל כשיש חולה או יש יולדת זה פתרון טוב לתת להם את הדבר הזה, ואז אפשר לצרף את כל מה שאמרנו עכשיו.

לא התייחסנו לעוד כמה דברים שאתם כבר ראיתם אותם, לא דיברנו על כלי ראשון שאין היד סולדת בו, ושיטת הירושלמי האם היד שולטת הכוונה 'היד סולדת' או 'אין היד סולדת', ראיתם את המחלוקת הזאת, ויש ארבע שיטות בהסבר הירושלמי שם. לא דיברנו על כלי ראשון שירד מרתיחתו, וירד מיד סולדת, אבל חלק